

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TIKUVCHILIKKA OID TERMINLAR
SHAKLLANISHINING ASOSIY YO'LLARI**Mustafaqulova Maftuna Ilhom qizi**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti,
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) ixtisosligi 2-bosqich magistranti**Eshmurodova Dildora**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Fil.f.f.d., (Phd)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15530048>

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida tikuvchilikka oid terminlar shakllanishining asosiy usullariga bag'ishlanadi. Shuningdek, terminologiya sohasining rivojlanishi, bu soha rivojlanishi uchun o'z hissasini qo'shgan olimlar haqida ma'lumotlar va ingliz va o'zbek tillaridagi tikuvchilikka oid terminlarning chog'ishtirma tahlili ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: *suffiks, prefix, affiksatsiya, prefix-suffiks, omonimiya, sinonimiya.*

Termin yasallishining morfologik usuli, shuningdek, umumiy adabiy lug'atda affiksall so'z yasash va konversiyani o'z ichiga oladi. Morfologik-sintaktik usul esa so'z tarkibi va qisqartmasini o'z ichiga oladi.

Morfologik yo'l bilan yasalgan terminlar "yangi so'z morfemalarning qo'shilib hosil bo'lishi bilan birga, yangi tovush majmuasi bilan ham hosil bo'ladi". Natijada yasama terminlar hosil bo'ladi. Affiksatsiya atamasining shakllanishi an'anaviy ravishda uchta turga bo'linadi, ular ingliz tilidagi kiyim dizayni, tikuvchilik va moda terminologiyasida kuzatiladi va tasvirlanadi:

1) suffiks ya'ni so'z oxiriga qo'shiladigan qo'shimcha orqali termin yasallishi: *designing* – loyihalash;

2) Prefiks ya'ni old qo'shimcha yordamida termin yasallishi: *unlined* – chiziqsiz yoki bechiziqliq;

3) Prefiks-suffiks (yoki aralash) qo'shimchalari bilan termin yasallishi: *unwrinkable* - burishmaydigan (mato haqida).

Suffiks orqali termin yasallishi

Termin yasallishining eng keng tarqalgan turi qo'shimchali ya'ni suffiksli termin yasallishi hisoblanadi. Kiyim dizayni va tikuvchilikning zamonaviy terminologiyasida ishlatiladigan qo'shimchalarning tarkibi juda xilma-xildir. Eng samarali ot yasovchi qo'shimchalariga quyidagilar kiradi:

-*ing*, uning yordamida ko'plab ma'noli terminlar yasalladi:

a) Jarayon, harakat, holat: *fitting* - moslash, *trimming* - kesish, *finishing* - tugatish;

b) Aniq buyum, material: *coating* - paltolik mato, *trouser* - shimlik mato, *shirting* - ko'ylaklik mato.

O'z-o'zidan ko'rining turibdiki, ingliz tilidagi -*ing* suffiksi o'zbek tilidagi -*ish* va -*lik* ot yasovchi qo'shimchalari bilan ekvivalentlik qatorini hosil qiladi.

Bu terminologiyada qo'shimchalar ma'nosining ixtisoslashuvi mavjud. Shunday qilib, S.V.Grincev yozganidek, tegishli tushunchalarning kategorik mansubligini aniqlash mumkin. Ma'nolarning ixtisoslashuvi qo'shimcha omonimiya hodisasini keltirib chiqaradi, bu esa, o'z

navbatida, omonim atamalarning hosil bo'lishiga olib keladi, masalan: *coating* – 1) paltolik mato; 2) palto tikish; *padding* - 1) astar; 2) astar tikish jarayoni.

-*er* - kasbi, e'tiqodi va boshqalarga ko'ra nomlangan shaxsni belgilash uchun qo'llaniladigan yoki shaxs oti yasovchi vositachi qo'shimcha: *designer* - dizayner, *hatter* - shapkachi, *weaver* - to'quvchi, *cutter* - kesuvchi. Shu bilan birga, qo'shimcha "kiyim-kechak" yoki "texnologik jarayonga xizmat qiluvchi narsa" ning maxsus ma'nosiga ega. Masalan, *shoulder hanger* - kiyim ilgich, *sweater* – sviter, *wrapper* - ko'ylak yoki o'rama xalat, *duster* - yengil chang to'n;

-*ness* - sifat yoki holat ma'nosini bildiruvchi sifatlardan ot so'z turkumidagi terminlar hosil qiladi: *roominess* – mahsulot hajmi, *fullness* – to'liqlik;

-*age* - ish-harakat, holat yoki natija ma'nosini bildiruvchi ot so'z turkumidagi terminlar yasaydi: *shrinkage* - materialning qisqarishi.

Hozirgi bosqichda tikuvchilik va moda dizayni terminologiyasida kamaytiruvchi ma'noli qo'shimchalar yordamida tuzilgan terminlarning paydo bo'lishi qayd etilgan:

-*ie*: *hoodie* - qalpoqli kiyim (ko'pincha yengsiz kurtka), *nightie* - kalta tungi ko'ylak;

-*let* - singlet - qisqa yengsiz futbolka, *corselet* - korsetning zamonaviy, yengil versiyasi.

Ko'p sonli sifatdash terminlar affiksali yoki morfologik usul yordamida yasaladi. Qiziqarli turkum asosan "moda" va "uslub" tematik guruhlariga tegishli sifatlar bilan ifodalanadi, shuningdek, matoning sifatini bildiradi va -y qo'shimchasi yordamida shakllanadi: *swishy* - zamonaviy, *stretchy* - cho'ziladigan elastik material, *baggy* - keng.

Quyidagilar ham sifatdash termin hosil qiluvchi qo'shimchalardir:

-*able* ma'lum sifatni amalga oshirish yoki egallash imkoniyati ma'nosini beradi: *fashionable* – modaga xos, *wearable* - kiyish uchun mo'ljallangan, *adjustable* - sozlanishli (masalan, yeng), *threadable* - eskirgan;

-*al* asosan lotin va yunon tillaridan kelib chiqishi bo'lgan otlardan o'xshashlik, ma'lum xususiyatga egalik ma'nosini bildiruvchi sifatlar yasaydi: *artificial* – sun'iy, *natural* – tabiiy, *traditional* – an'anaviy (masalan, kesilgan, kostyum va boshqalar);

-*ish* – *stylish* - zamonaviy, *womanish* – ayollikka xos.

"Uslub" mavzuli guruhi - kam, biror narsaning yo'qligi, mahrumlik ma'nosidagi qo'shimchasi yordamida tuzilgan terminlar bilan keng ifodalanadi: *sleeveless* - yengsiz, *collarless* - yoqasiz, *strapless* - kamarsiz, *backless* - ochiq orqa bilan.

Og'zaki qo'shimchalar o'rganilayotgan terminologiyada unumli emas, ammo ularni quyidagi misollar bilan ko'rsatish mumkin:

- *ize* umumiy ma'nosi "xususiyatlar bermoq, muvofiqlashtirmoq" umumiy ma'nosi: *harmonize* – uyg'unlashtirmoq, moslashtirmoq, *stilize* – uslublashtirmoq, moslashtirmoq, *customize* - garderob uchun kiyim tanlamoq, tanlamoq;

-*en* – *shorten* – qisqartirmoq, *lengthen* – uzaytirmoq.

Boshqa mahsuldor bo'lmagan qo'shimchalar 4 ta termin birlik hosil qiladi, shu bilan birga, jami 134 ta termin yasovchi qo'shimchalar usuli bilan yasaladi, bu esa affiksatsiya yo'li bilan tuzilgan barcha terminlarning 74% ni tashkil etadi.

Prefiks ya'ni old qo'shimchalar bilan tikuvchilikka oid termin yasalishi:

Oldingi turdan farqli o'laroq, prefiksli termin yasalishi, asosan, so'zning leksik-grammatik sinfga mansubligiga ta'sir qilmasdan, uning leksik ma'nosini o'zgartiradi. Ko'rib chiqilayotgan terminologiyadagi eng samarali prefikslar quyidagilar:

- un* – *to untie* – yechmoq, bog'ichni yechmoq, *to unfasten* - bo'shatmoq, yechmoq;
- under* – *undercoat* – ichki kiyim, *underskirt* – pastki yubka;
- over* – *overcoat* -palto, *overall* – ishchi kombinzoni.

Alohida guruh lotin tilidagi prefikslardan iborat: - neo, -poly, - multi. Misol sifatida biz quyidagi terminlarni beramiz: neo-classic - neoklassik, polypropylene - polipropilen, multi-layering - ko'p qatlamli.

Prefiks – suffiks usuli so'z yasashning aralash usuli bo'lib, 11 ta atama birliklarini tashkil etgan, barcha terminlarning 6,1% affiksli shakllangan. Bu turdagi terminlar sifat so'z turkumiga oid so'zlarda ko'proq uchraydi: *unsuitable* - uslubi yoki rangiga mos kelmaydigan, *reusable* - qayta foydalansa bo'ladigan, *asymmetrical* - assimetrik (masalan, kesilgan). Termin yasashining prefiks-suffiks usuli bu terminologiyada unumli emas va asosan qo'shimchali termin yasash terminlarining antonimik juftlarini yasashda qo'llaniladi. Misol tariqasida quyidagi juft atamalarni keltiramiz: *conventional* – *unconventional* (an'anaviy – noan'anaviy), *wearable* – *unwearable* (kiyiladigan – kiyilmaydigan). Jami 181 ta termin affiks usuli yordamida yasalgan. Affiksli termin yasash turlari o'rtasidagi munosabat jadvalda ko'rsatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Исломов Ф.М. Ўзбек тили терминологик тизимларида семантик усулда термин ҳосил бўлиши. НДА. – Тошкент, 2011 – Б. 7-8.
2. A.Pardayev, D.B.Urinbayeva, D.A.Islamova – “O'zbek Terminologiyasi”, Samarqand-2020.
3. A. Ulmasov. Bozor iqtisodiyoti. Qisqacha lug'at – ma'lumotnoma. Toshkent-1991.
4. Hamidulla Dadaboyev – “O'zbek Terminologiyasi”, Toshkent-2009.